

“Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb” медициналық қолжазбасы: транскрипциясы, ғылыми және мәтіндік талдау негіздері¹

К.Б. Сұлтанбек

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы;

Astana IT University, Астана, Қазақстан Республикасы

ORCID: 0000-0002-7360-7140

(E-mail: sultanbekovkutlug@gmail.com)

ARTICLE INFO

Кілт сөздер:
түркітану,
араб графикалы
түркі мәтіндері,
шағатай кезеңі,
медициналық
трактаттар,
транскрипция,
қолжазба
зерттеулері,
Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb,
лексикалық қор,
түркі тілдері,
индекс-сөздік.

FTAMP 16.21.33

DOI: <https://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2SI-178-197>

АННОТАЦИЯ

Мақалада шағатай кезеңіне жататын «Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb» қолжазбасының алғашқы екі бетінің транскрипциясы, мәтінді талдау негіздері және бірінші бетінің индекс-сөздігі ұсынылады. Түркі халықтарының XV-XX ғасырлар аралығындағы тарихи кезеңі ғылымда «шағатай кезеңі» атауымен кеңінен белгілі. Бұл кезеңдегі шығармалардың басым көпшілігі діни мазмұнда болғанымен, басқа ғылым салаларына тиесілі мәтіндер де көптеп кездеседі. Солардың бірі және бірегейі – шағатай кезеңіндегі «Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb» медициналық қолжазбасы. Аталмыш кітап Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасында сақталған, жалпы кітапқа кодикологиялық сипаттама берілген. Қолжазбада қарасия қолданылған, кейбір бөліктерінде қызыл сия да кездеседі. Жазылған немесе көшірілген уақыты, авторы туралы мәлімет берілмеген. Зерттеулер нәтижесінде аталған шығарманың бүгінгі күнге дейін ғылыми айналымға енгізілмегені анықталды. Бұл мақаланың мақсаты – бұрын ешқандай зерттеу жүргізілмеген, тек каталогта ғана мәліметі берілген медициналық еңбекті таныту және ғылыми айналымға енгізу. Сол мақсатқа жету үшін медициналық еңбектің екі беті транскрипцияланды, алғашқы бетінің индекс-сөздігі жасалды. Сонымен қатар оқылған беттердегі лексикалық қордың үлес салмағы анықталды. Аталмыш мақсатқа жету үшін мәтінтанулық талдау, тарихи-салыстырмалы әдіс, лингвистикалық сипаттама әдісі қолданылды. Отандық және шетелдік зерттеушілер арасында араб графикалы түркі мәтіндерінің транскрипциясы мәселесінде әлі күнге дейін бірізділік сақталмай келеді. Кейбір мәтіндердің оқылуында кирил, кейбіреулерінде латын, ал тағы

¹Мақала 2025-2027 жылдарға арналған бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру шеңберінде ЖТН BR28712621 «Қазақстанның қолжазба мұрасы: тіркеу, реставрация, ғылыми каталогтау, цифрландыру және кешенді кодикологиялық зерттеулер» жобасы аясында дайындалды.

басқа мәтіндерде екеуінің қатар қолданылғаны көрінеді. Осы себепті бұл мақалада отандық ғалымдар үшін қолданыла алатын транскрипция белгілері Түркі Академиясы тарапынан жарияланған “Qara sözder” кітабындағы латын графикасына қосымша әріптер қосылу арқылы ұсынылып отыр. Зерттеу барысында мәтіннің ғылыми транскрипциясы жасалған соң, мәтіннің лексикалық қоры индекс-сөздікте талданды. Индекс-сөздіктің жасалуында түркиялық ғалымдар тарапынан ұсынылған TÜRKSÖZDİZ 4.3.1 бағдарламасы қолданылды. Қолжазбаның алғашқы беттеріндегі қысқартулар, қолданылған диакритикалық белгілер қарастырылып, шағатай кезеңінің жазба дәстүріне тән ерекшеліктер айқындалды. Нәтижесінде қолжазба мәтін алғаш рет ғылыми айналымға түсіп отыр. Ортағасырлық түркі медициналық қолжазбаларының ішінде көлемі жағынан үлкені екендігі анықталды. Зерттеу нәтижелері шағатай кезеңіндегі медициналық мазмұндағы жазба ескерткіштердің мәтіндік табиғатын тануға, сондай-ақ түркі тілдерінің тарихи лексикасы мен терминологиясын зерттеуге қосымша дереккөз ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, ұсынылған транскрипция мәтіні мен үлгі ретінде берілген индекс-сөздік болашақта түркі жазба мұраларын мәтінтанулық тұрғыдан зерттеу жұмыстарында пайдалануға мүмкіндік береді.

K.B. Sultanbek

*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty;
Astana IT University, Astana, Republic of Kazakhstan
ORCID: 0000-0002-7360-7140
(E-mail: sultanbekovkutlug@gmail.com)*

The medical manuscript 'Kitāb-ı 'ilm-i ṭıbb': transcription and fundamentals of scientific and textual analysis

Abstract. This article presents a transcription of the first two pages of the Chagatai manuscript *Kitāb-ı 'ilm-i ṭıbb*, along with the foundation of its textual analysis and an index glossary of the first page. The Chagatai period (15th-20th centuries) is widely recognized as a significant stage in the history of Turkic written culture. Although religious literature predominated during this period, a considerable number of texts representing various branches of knowledge were also produced, including medical works. The manuscript *Kitāb-ı 'ilm-i ṭıbb*, preserved in the National Academic Library of the Republic of Kazakhstan, is described in terms of its codicological features. The text is written in black ink, with occasional use of red ink

Received 28 February 2026. Revised 30 March 2026. Accepted 01 May 2026. Available online 30 June 2026.

Дәйексөз үшін: К.Б. Сұлтанбек 'Kitāb-ı 'ilm-i ṭıbb' медициналық қолжазбасы: транскрипциясы, ғылыми және мәтіндік талдау негіздері // Turkic Studies Journal. 2026. Т. 8. № 2SI. 178-197 б. DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2SI-178-197>

For citation: K.B. Sultanbek The medical manuscript 'Kitāb-ı 'ilm-i ṭıbb': transcription and fundamentals of scientific and textual analysis // Turkic Studies Journal. 2026. V. 8. № 2SI. P. 178-197 DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2SI-178-197>

for emphasis. However, no information is available regarding its author, date of composition, or copyist. The manuscript has not previously been incorporated into scholarly circulation and has been known only through catalogue records. The aim of this study is to introduce this previously understudied medical manuscript into academic discourse. To achieve this, the first two pages of the text were transcribed, an index glossary for the first page was compiled, and the proportional distribution of lexical units was analyzed. The study employs textual analysis, the historical-comparative method, and linguistic description. A persistent problem in Turkological studies is the lack of standardization in the transcription of Turkic texts written in Arabic script. Different studies employ Cyrillic, Latin, or mixed transcription systems. In this article, a Latin-based transcription system is adopted, following the principles proposed in the Turkic Academy publication *Qara sözder*, with necessary extensions and additional characters. Following transcription, the lexical structure of the text was analyzed using an index dictionary generated with the TURKSÖZDİZ 4.3.1 program developed by Turkish researchers. Abbreviations and specific features of the Chagatai written tradition were also examined. As a result, the manuscript is introduced into scholarly circulation for the first time and is identified as one of the most extensive known medical manuscripts within the medieval Turkic written heritage. The findings contribute to the study of Chagatai medical literature and provide valuable material for the analysis of historical Turkic lexicon and terminology. The proposed transcription and index glossary may serve as useful tools for future textological research on Turkic written heritage.

Keywords: Turkology, Turkic texts in Arabic script, Chagatai period, medical treatises, transcription, manuscript studies, *Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb*, lexical corpus, Turkic languages, index glossary.

К.Б. Султанбек

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы,

Astana IT University, Астана, Республика Казахстан

ORCID: 0000-0002-7360-7140

(E-mail: sultanbekovkutlug@gmail.com)

Медицинская рукопись “*Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb*”: транскрипция, основы научного и текстового анализа

Аннотация. В статье представлены транскрипция первых двух страниц чагатайской рукописи «*Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb*», основы текстологического анализа и индекс-словарь первой страницы текста. Историческая эпоха тюркских народов XV-XX веков широко известна под названием «чагатайский период». Несмотря на преобладание религиозных сочинений, в данную эпоху также создавались тексты, относящиеся к различным областям знаний. Одним из таких памятников является медицинская рукопись «*Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb*». Рукопись хранится в Национальной академической библиотеке Республики Казахстан, имеется её кодикологическая характеристика. Текст написан чёрными чернилами, в некоторых отдельных фрагментах использованы красные чернила. Сведения об авторе, время написания или переписывания отсутствуют. В процессе исследования установлено, что данное произведение до настоящего времени не введено в научный оборот. Цель

статьи заключается во введении в научный оборот медицинского труда, который ранее не становился объектом специального исследования и был известен лишь по данным каталогов. Для достижения поставленной цели были транскрибированы две страницы рукописи, составлен индекс-словарь первой страницы, а также изучены и проанализированы лексемы исследуемого текста. В работе использованы методы текстологического анализа, историко-сравнительный метод и метод лингвистического описания. Отсутствие единообразия в транскрипции тюркских текстов, написанных арабской графикой, сохраняется как в отечественной, так и в зарубежной тюркологии. В одних случаях используется кириллица, в других латиница, а иногда обе системы применяются параллельно. В связи с этим в статье предлагается система транскрипции на основе латиницы, представленной в издании “Qara sözder” Тюркской академии, с введением дополнительных графических знаков. После выполнения научной транскрипции лексический состав текста был проанализирован с помощью индекс-словаря, разработанного с использованием программы TÜRKSÖZDİZ 4.3.1, предложенной турецкими учеными. Рассмотрены сокращения и выявлены особенности письменной традиции чагатайского периода. В результате проведенного исследования рукопись впервые введена в научный оборот. Было установлено, что она является одним из наиболее объёмных (больших) медицинских памятников средневековой тюркской письменности. Результаты исследования дадут возможность изучить текстовый потенциал медицинских памятников чагатайского периода, а также станут дополнительной базой для исследования исторической лексики и терминологии тюркских языков. Представленные транскрипция и индекс-словарь могут быть использованы в дальнейших текстологических исследованиях тюркского письменного наследия.

Ключевые слова: тюркология, тюркские тексты арабской графики, чагатайский период, медицинские трактаты, транскрипция, рукописные исследования, *Kitāb-ı ‘ilm-i tbb*, лексический фонд, тюркские языки, индекс-словарь.

Kıpısne

Түркі халықтарының жазба мұрасын, олардың тарихи, мәдени және ғылыми дамуын айқындайтын маңызды дереккөздерді зерттеу, жалпы алғанда, түркі халықтарына тән барлық құндылықтарды талдау, жариялау және анықтау – түркітану саласының зерттеу нысаны болып табылады. Бұл саланың зерттеу аясы кең болғандықтан кейбір ғалымдар кең әрі тар мағынада екіге бөліп қарастыруды жөн көрген. Кең мағынасында түркі халықтарының тілі, тарихы, әдебиеті, өнері және фольклоры қарастырылса, тар мағынасында көне түркі тілінен бастау алып, қазірге дейін жалғасып келе жатқан түркі тілдерінің фонетикалық, морфологиялық, лексикалық, семантикалық т.б. жақтарын зерттеу кіреді (Косаман, Текін, 1992: 5). Алғашында көне түркі тілі кезеңіндегі мәтіндер оқылып, жан-жақты талдана бастаған болатын. Ондай зерттеулер алдымен шетелдік ғалымдардың еншісінде еді. Кейін келе отандық ғалымдар да жан-жақты зерттеп, көптеген еңбектер жазды. Бүгінде Моңғолия елінде әлі күнге дейін көлемі аз болса да руникалық мәтіндердің табылып жатқанын ескерер болсақ, бұл зерттеу жұмыстарының жалғаса беретіні сөзсіз. Жалпы алғанда, түркі халықтарының тарихында көптеген графикалық өзгерістер жасалған еді. Алғашқы жазба мұралардың түркі-руна графикасымен, кейін соғды жазуына негізделген көне ұйғыр кезеңі, кейінгі кезеңде

бұл жазумен қатар араб графикасы қолданыла басталды. Уақыт өте келе толығымен араб графикасына көшкен еді. Осылардың ішінде түркі халықтарының тарихында ең ұзақ уақыт қолданылғаны – араб графикасы болды. XI ғасырда жазылған еңбектерден бастау алатын араб графикасы Орталық Азияда XX ғасырдың басына дейін қолданылып келді. Мың жылға жуық уақыт қолданылғанда бұл графикамен ғылымның барлық саласында еңбектер жазылып келген (Авакова, Бектемирова, 2018: 19). Ол аралықты ғалымдар тілдік ерекшеліктеріне қарай қарахандықтар, хорезм/алтын орда және шағатай кезеңі деп бөлген болатын. Солардың ішінде шағатай атауымен кең таралған кезеңнің алатын орны ерекше. Себебі қазіргі таңда табылып жатқан қолжазбалардың көбі осы кезеңге тиесілі. Солардың ішінде дін, әдебиет, тарих, медицина және т.б. салалардағы кітаптар отандық ғалымдар тарапынан зерттелу үстінде. Мақалаға негіз болып отырған қолжазба да – шағатай кезеңінің тілдік ерекшеліктерін көрсететін бір шығарма. Аталған еңбек бұрын арнайы текстологиялық зерттеуге арқау болмаған. «Kitāb-ı ‘ilm-i ṭıbb» медициналық қолжазбасы Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасында 309 нөмірімен тіркеулі. Сыртқы өлшемдері: 27,2 x 18,2 см. Ішкі өлшемдері: 18,5 x 11,5 см. 238 беттен тұратын бұл еңбектің әр бетінде 17 жол бар. Алғашқы беті 15 жолды құрайды. Қолжазба қара сиямен жазылған, кейбір бөліктерінде қызыл сия қолданылған. Мәтіннің авторы туралы мәлімет кездеспеді, алайда қолжазбаны толық әрі түпкілікті оқу барысында шығу ықтималдығы бар.

Шағатай – Орталық Азияда мекендеген барлық дерлік түркі халықтарының әдеби тілі. «Шағатай (шағатай тілі)» дегеннің орнына кейбір сол кезеңнің ақындары ескі дәстүрге сәйкес «түрік тілі» немесе жай ғана «түрік» терминдерін қолданған. Әлішер Науаи кейбір шығармаларында «түрки» (Leylî vü Mecnûn) және «түрки тілі» сөздерін қолданса, басқаларында «шағатай лафзы» (Mizânü'l-evzân) терминін пайдаланады. XIX ғасырдың ортасынан бастап «шағатайша», «ескі өзбекше», «шығыс түркі тілі» терминдері зерттеушілер тарапынан қолданылып келеді (Çelik, 1996: 13). Көрсетілген терминдермен кітаптар да жазылған (Bodrogligeti, 2001; Щербак, 1962; Argunşah, 2014; Eckmann, 2017). Кезеңнің атауына қатысты отандық және шетелдік зерттеушілер арасында әлі де бірізділік байқалмайды. Кейбір зерттеушілер «шағатай тілі» терминін дербес тілдік атау ретінде, кейбір зерттеушілер түркі халықтарының тарихи кезеңінің атауы ретінде қарастырады (Sultanbek, Uğurlu, Bilalova, 2025: 106; Жұбатова, Ахметбекова, 2026: 390). Сонымен қатар, соңғы зерттеулерде «ортағасырлық түркі әдеби тілі», «түркі әдеби тілі» ұғымдары кеңінен қолданылуда (Қыдыр, 2021: 23). Айтылғандарға қарап кезең атауының әр қилы екендігіне көз жеткіздік. Ол кезеңге қандай атау берілсе де түркі тілінің бір кезеңі екендігін естен шығармауымыз керек. Шығармалар түркі тілінде жазылды. Солардың қатарында медицина саласына қатысты еңбектер ерекше орын алады. Орталық Азияда сонау Ибн Синаның еңбектерінен бастау алып, бүгінгі күнге дейін әр түрлі халықтың және өз тәжірибесінің негізінде жасалған емдік тәсілдер жазылып, көшіріліп келді. Бұл еңбектерді зерттеу бүгінде тек тілші ғалымдар үшін емес, медицина мамандары үшін де өте маңызды. Түркітанушылар араб графикалы мәтіндерді оқуда тілдің даму эволюциясын анықтауға (фонетика, морфология, синтаксис, семантика т.б.), мәдени байланыстарды (араб, парсы т.б.) зерттеуге, тілдік контактологияны негіздеуге мән беріп келеді. Алдағы уақытта тарих, медицина, компьютерлік инженерия және өзге де сала мамандарының пәнаралық негізде бірлескен зерттеулер жүргізуі аталған бағыттағы жаңа ғылыми ізденістердің қалыптасуына негіз бола алады.

Шағатай кезеңінде жазылған медициналық шығармалардың санын нақты көрсету бүгінгі күнде мүмкін емес болып отыр. Табылған еңбектер отандық және шетелдік ғалымдар тарапынан жан-жақты зерттелуде. Олардың кейбіреулерінің электрондық нұсқасы қолжетімді (<https://uyghur.linguistics.indiana.edu/manuscripts/index.xhtml>). Коллекциядағы екі медицина тақырыбындағы қолжазба түпнұсқасынан оқылып, талданған (Buğday, 2022²; Karaoğlu, 2023³). Бұған қоса шағатай кезеңіне тиесілі аталмыш бағыттағы қолжазбалар әлі күнге дейін табылуда, оларды ғылыми айналымға түсіру жұмыстары жалғасып жатыр. Соңғы жылдары ортағасырлық медицина саласына байланысты Қазақстанда бірқатар еңбектер тілдік, терминологиялық және мәтінтанулық жағынан қарастырылды (Шадкам, 2021; Шадкам, Тұяқбаев, Сұлтанбек, 2022; Қыдырбаева, Шадкам, Тұяқбаев, 2023;).

Материалдар және зерттеу әдістері

Мақалаға негіз болып отырған ортағасырлық кезеңде жазылған «Kitāb-ı ʿilm-i tıbb» қолжазбасы материал ретінде алынды. Қолжазбаның транскрипциясы жасалу барысында салыстырмалы әдіс, мәтінді оқуда филологиялық әдіс қолданылды. Мәтіннің оқылуы түпнұсқаның көшірмесін қолдану арқылы амалға асты. Транскрипциясы жасалған мәтіндегі сөздердің индекс-сөздігі жасалды. Оқу барысында елімізде ұсынылған транскрипция үлгілері назарға алынды.

Елімізде латын графикасына көшу мәселесі өзекті болғандықтан, бұған қоса әлемдік ғылыми ортаға танылу мақсатында мәтіннің транскрипциясы латын әліпбиінде ұсынылды. Бұл жерде Түркі академиясы тарапынан жарияланған «Qara Sözder» (<https://turkicacademy.org/izdaniya/kniga/abay-qara-sozder>) кітабындағы графикалық жүйе пайдаланылды. Оқу барысында әрбір араб графикасына жеке-жеке латын графикалы баламасы берілді.

Қолжазбалардың жан-жақты талдануы үшін алдымен ғылыми транскрипцияның дұрыс жасалғандығы маңызды. Содан кейін ғана фонетикалық, морфологиялық, лексикалық және т.б. талдауларды жүргізуге болады. Екінші негізгі мәселе мәтінді оқуда графикалық таңбалар тірек қызметін атқарғанымен, дұрыс мағынаны айқындауда контекстік талдаудың басымдыққа ие болуы ерекше маңызды. Бұл мәселеге көңіл аударылмаған жағдайда түпнұсқаның қате аударылуы орын алады. Сондықтан мәтінді оқушы кем дегенде жазушы немесе көшірушінің деңгейінде араб графикасын, түркі тілдерінің тарихи даму кезеңдерін білуі міндет болады.

Тақырыптың зерттелу дәрежесі

Дүние жүзі халықтарында денсаулық мәселесі әр қашан маңызды орын алып келеді. Осы себепті тарихи кезеңдерден бері түрлі тілдерде медициналық трактаттардың жазылғанына куә боламыз. Солардың қатарында түркі халықтарының медициналық трактаттары бүгінге дейін сақталып келген. X ғасырда қалам тербеген Ибн Синаның бұл салада 30-дан астам еңбегі бар. Бұлардың біршамасы өзбек, түрік, орыс, ағылшын

² Buğday S. Tıp el kitabı (handbook of medicine) filolojik inceleme-metin-dizin-tıpkıbasım. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³ Karaoğlu E.G., 2023. 19. yüzyıla ait çağatayca tıp metni (inceleme-metin-dizin). Doktora Tezi. Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

және басқа тілдерге аударылған. Солардың ішінде толық болмаса да ең негізгілері өзбек тілінде бар (Каримов, Хикматуллаев, 1993: 6). Ибн Синаның еңбектері араб тілінде жазылған. Ал кейінгі кезеңдерде араб графикасы қолданылғанымен түркі тілінде көптеп шығармалар жазыла бастады. Солардың қатарында Сұлтан Әли ал-Хорасанидің «Дастūr ал-‘илāж», Субхан Құли ханның XVII ғасырдағы медициналық еңбегі және атауы көрсетілмеген тағы біршама еңбекті сөз етуге болады. «Дастūr ал-‘илāж» еңбегі мазмұндық құрылымынан бастап, орфографиялық және фонетикалық; медициналық антропология жағынан тереңірек зерттелген. Нәтижесінде мәтіннің толық транскрипциясы, қазақ тіліне аудармасы жасалып, ғылыми көпшілікке ұсынылды (Шадкам, Тұяқбаев, Қыдырбаева, Абдраханов, 2021; Шадкам, Қыдырбаева, Тұяқбаев, 2021; Шадкам, Тұяқбаев, Сұлтанбек, 2022; Шадкам, Тұяқбаев, Қыдырбаева, 2022; Қыдырбаева, Шадкам, Тұяқбаев, 2023). Субхан Құли ханның медициналық трактаты бойынша шетелдік зерттеушілердің еңбегін көрсетуге болады. Бұл еңбектерде кездесетін ауру атаулары, емдеу тәсілдерінің бір-біріне ұқсас екендігі байқалады. Медициналық трактаттың танытылуы, лексикалық талдануы, кітаптың сыни басылымы Károly тарапынан толық жасалған (Károly, 2003; Károly, 2012; Károly, 2014; Károly, 2015). Jarring коллекциясында көрсетілген Шығыс Түркістаннан табылған қолжазбалардың тілдік талдануы соңғы басылымдардың бірі (Buğday, 2022; Karaoğlu, 2023). Осылардың қатарына қоса алатын «Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb» қолжазбасы ішіндегі ең көлемді медициналық қолжазбалардың (238 бет, әр беті жалпы алғанда 17 жолдан тұрады) бірі. Мәтін тек каталог жұмысында көрсетілген, бірақ басқа зерттеулердің жасалмағандығы анықталды (Kabadayı, 2021: 143). Сондықтан мәтінге шолу жасалынып, алғашқы екі бетінің транскрипциясы ғылыми негізде беріліп отыр.

Талдау

«Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb» – түркі халықтарының медицинасынан дерек беретін құнды кітап. Қолжазбада түркі, араб, парсы тіліндегі ауру атаулары көптеп кездеседі. Оқылған алғашқы беттеріне назар аударар болсақ, классикалық шағатай кезеңінің ерекшеліктері байқалады. Кітаптың бұл беттерінде диакритикалық белгілер көптеп кездеспеді. Оқу барысында дауысты және дауыссыздардың жазылуы түркілік жазба дәстүрдің қалыптасқандығын; араб, парсы тілінен енген сөздердің түпнұсқасына сай жазылуы бір жүйенің бар екендігіне дәлел болады. Шет тілінен енген сөздердегі дыбыстық өзгерістер байқалмады.

Транскрипция жасалу барысында дауыстыларды көрсету үшін әлиф таңбасы (ا) мына дауыстылар үшін /a/, /e/, /ä/, /ā/; әлиф-вау/вау әріптері (و, وا) /o/, /ō/, /ö/, /u/, /ū/, /ü/ және дауыссыз /w/ үшін; һәй-і һәввәз (ه) /a/, /e/, /ä/, /h/ дыбыстарын көрсетуге; әлиф-йәй/йәй (ي, ی) таңбалары /ı/, /i/, /ī/, /é/ /y/ дыбыстарын белгілеуде қолданылған. Ортағасырлық мәтіндерді оқуда ғалымдар арасында түрлі көзқарастар бар. Сондықтан мәтіндердің оқылуында бірізділік байқалмайды. Бұл туралы отандық және шетелдік зерттеушілер арасында көптеген мақалалар жазылған (Arat, 1987; Ercilasun, 2013; Öztekten, 2018; Қыдырбаев, 2019, Сұлтанбек, 2021; Мамырбек, Сейітбек, 2023; Sultanbek – Shadkam – Kairanbayeva, 2023).

Мәтіннің алғашқы жолдары Аллаға мадақ, пайғамбарға салауатпен басталған. Жалпы алғанда ортағасырлық мәтіндердің барлығында дерлік осындай дұға бөлімі

беріледі. Кейінгі жолдарында кітаптың төртке бөлінгендігі айтылады. Олар: *äwwelgi fän 'ilm-i tibbnüñ jüz'iniñ qā'idalarınıñ bayānıda h'āhladım; külliyäniñ quyı bile ikinçi fände tanhā isti'māl wa müräkküb isti'māl qıladurğan ğazā dawālarınıñ bayānı; üçünçi fän ağıqlarige hāş bir a'zāğa ya müräkküb bolğay anıñ sebebleriniñ 'ilājlardıñ bayānı törtünçi fän ağıqları ki bir a'zāğa hāş imes anıñ sebab wa 'alāmat wa 'ilājlardıñ bayānı lāzım qıldım* [1b/5-9]. Кітапта ауру атаулары, себептері, алдын алу жолдарымен қатар емдеу тәсілдері қамтылған. Араб графикалы түркі мәтіндеріндегідей бұл жерде де бет нөмірлері көрсетілмеген. Қолжазба кітаптарда бет нөмірін көрсету үшін сол жақ беттің алғашқы сөзі оң жақ беттің төменгі жағына жазылған. Бұл кітаби тілде арабша *рабыта* (ربيطه) немесе рақыб деп аталады.

1-кестеде берілген транскрипцияда *һәмзә* үшін ʾ, *айн* үшін ʿ таңбасы қолданылған. Араб тілінен енген сөздерде қолданылатын айн (ع) таңбасы қазіргі қазақ тілінде /ғ/ дыбысымен дыбысталады. Араб графикалы түркі мәтіндерін оқуда бір таңбаның бір дыбысқа сәйкес келмейтінін ескерген жөн. Бұларға мән берілмейтін болса, сөздің мағынасы толықтай өзгеріп кетуі мүмкін.

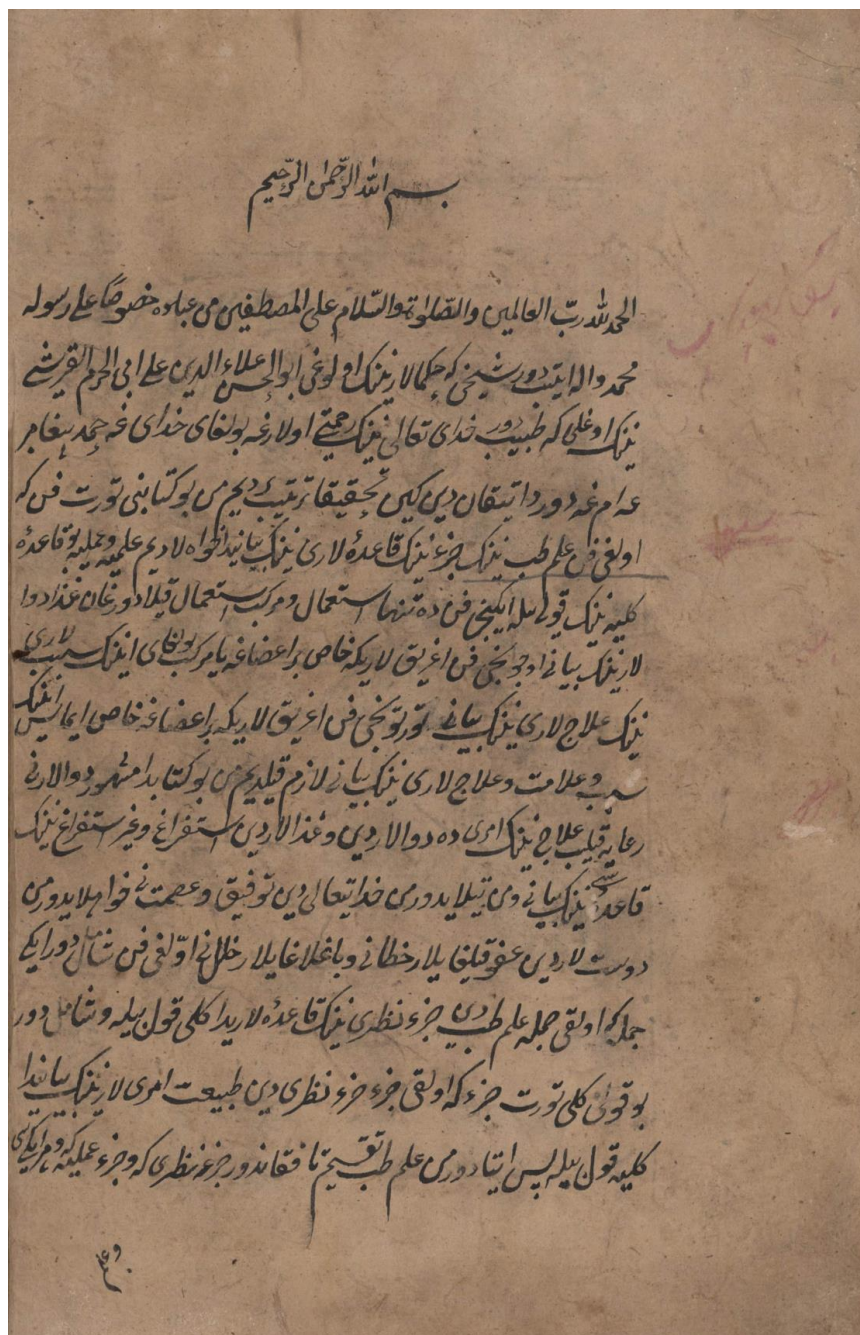
1-кесте. Транскрипция әліпбиі.

Table 1. Transcription of the alphabet.

Таблица 1. Транскрипция алфавита.

Араб графикасы	Латын әліпбиі	Араб графикасы	Латын әліпбиі
ء	ʾ	ش	ş
ا	a, e, ä, ā	ص	ş
آ	a, ā	ض	z
ب	b, p	ط	ţ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s	غ	ğ
ج	ǰ, ç	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك/ك	k, g, ŋ
		گ	g
خ	ḫ	نك	ñ
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	او، و	o, ō, ö, u, ū, ü, w

ژ	j	ه	a, e, ä, h
س	s	ای ی ی	i, i, i, é y

1-сур. 1b. «Kitāb-ı 'ilm-i ṭibb» мәтінінің факсимилесі.

Fig. 1. 1b. Facsimile of the text "Kitāb-ı 'ilm-i ṭibb".

Рис. 1. 1б. Факсимиле текста "Kitāb-ı 'ilm-i ṭibb".

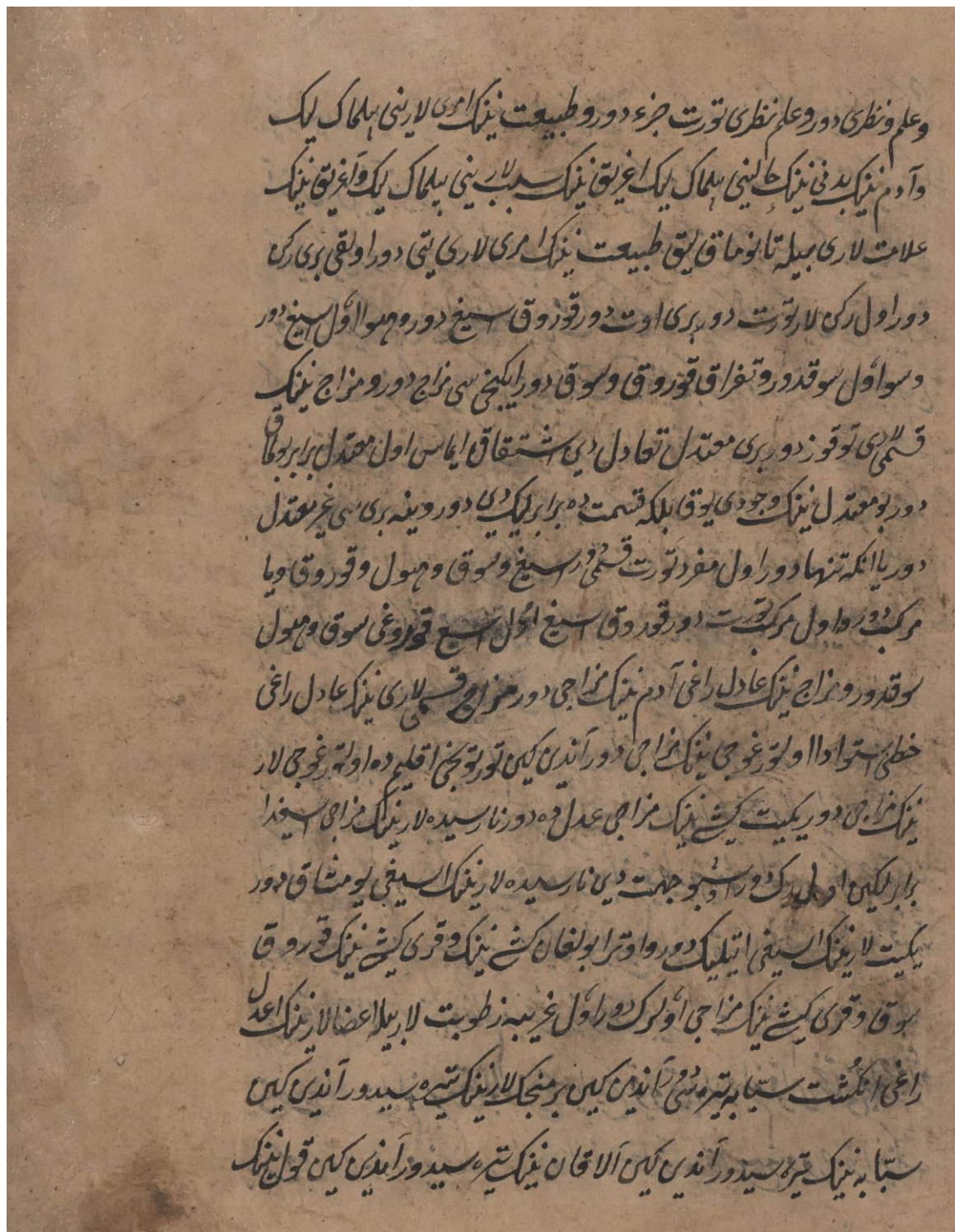
2-кесте. 1b. «Kitāb-ı ʿilm-i ṭıbb» мәтінінің транскрипциясы.

Table 2. 1b. Transcription of the text of "Kitāb-ı ʿilm-i ṭıbb".

Таблица 2. 1b. Транскрипция текста "Kitāb-ı ʿilm-i ṭıbb".

Жол нөмірі	Мәтіннің транскрипциясы
1	āl-hāmdulīʿllāhi rabbiʿl-ʿālāmīn waṣṣalātu wassalāmu ʿalāʿl-Muṣṭafīn min ʿibādāhū ḥuṣṣan ʿalā rasūlihi
2	Muhammad wa ālihi aytıpdur ṣayḥi ki ḥukamālarnıñ uluḡı Äbuʿl-Ḥasan ʿAlāʿaddīn ʿAlī ibn āl-Ḥaram āl-Qurayṣi-
3	-niñ oḡlı ki ṭabıbdur Ḥudāy Taʿālānıñ raḥmatı olarğa bolğay Ḥudāyğa ḥamd payğāmbar
4	ʿalāyḥiʿs-sālāmğa ⁴ dūrud aytqandın keyin taḥqıq tārṭıbledim men bu kitābnı tōrt fānge
5	āwwelḡı fān ʿilm-i ṭıbbnıñ jüzʿiniñ qāʿidalarınıñ bayānıda ḥʿāhladım ʿilmiyye wa ʿamaliyye bu qāʿida-i
6	külliyānıñ quyı bile ikinçi fānde tanhā istiʿmāl wa müräkkāb istiʿmāl qıladurğan ḡazā dawā-
7	-larnıñ bayānı üçünçi fān aḡrıqlarıge ḥāṣ bir aʿzāğa ya müräkkāb bolğay anıñ sebepleri-
8	-niñ ʿilājlarnıñ bayānı tōrtünçi fān aḡrıqları ki bir aʿzāğa ḥāṣ imes anıñ
9	sebeb wa ʿalāmat wa ʿilājlarnıñ bayānı lāzım qıldım men bu kitābda mäshūr dawālarnı
10	riʿāya qılıp ʿilājnıñ āmride dawālardın wa ḡazālardın istifrāḡ wa ḡayr-ı istifrāḡnıñ
11	qāʿidasınıñ bayānı wa men tileydür-men Ḥudāy Taʿālādın tawfiq wa ʿişmatnı ḥʿāhlaydur-men
12	dostlardın ʿafw qılğaylar ḥaṭānı wa baḡlağaylar ḥālın āwwelḡı fān şāmildur iki
13	jümlä ki āwwelqı jümlä ʿilm-i ṭıbbdın jüzʿi naẓarınıñ qāʿidalarıda külli qawl bile şāmildur
14	bu qawl külli tōrt jüzge āwwelqı jüzʿ jüzʿi naẓarīdin ṭabīat āmrileriniñ bayānıda
15	külliyä qawl bile bäs aytadur-men ʿilm-i ṭıbb taqşım tafqandur jüzʿi naẓarīge wa jüzʿi ʿamaliyyege wa ḥär ikisi

⁴ Мәтінде عه ام түрінде жазылған. Бұл сөз пайғамбар сөзінен кейін келіп ʿalāyḥiʿs-sālām деп оқылады.

2-сур. 2а. «Kitāb-i 'ilm-i ṭibb» мәтінінің факсимилесі.

Fig. 2. 2a. Facsimile of the text "Kitāb-i 'ilm-i ṭibb".

Рис. 2. 2а. Факсимиле текста "Kitāb-i 'ilm-i ṭibb".

3-кесте. 2а. «Kitāb-ı ‘ilm-i ṭıbb» мәтінінің транскрипциясы.

Table 3. 2a. Transcription of the text of "Kitāb-ı ‘ilm-i ṭıbb".

Таблица 3. 2а. Транскрипция текста "Kitāb-ı ‘ilm-i ṭıbb".

Жол нөмірі	Мәтіннің транскрипциясы
1	(1) wa ‘ilm wa naẓarīdur wa ‘ilm-i naẓarī tört jüz’dür ṭabīatnıñ ämrilerini bilmeklik
2	(2) wa ādamnıñ bedeniniñ ḥālını bilmeklik aǵrıqnıñ sebeblerini bilmeklik wa aǵrıqnıñ
3	(3) ‘alāmatları bile tanumaqlıq ṭabīatnıñ ämrileri yetidur äwwalqı biri rükn-
4	(4) -dür ol rüknler törtdür biri otdur quruq ıssıǵdur hawā äwwel ıssıǵdur
5	(5) wa su äwwel sawuqdur wa tofraq quruq wa sawuqdur ikinçisi mizājdur wa mizājnıñ
6	(6) qısımları toquzdur biri mu’tedil ta’aduldın iştıqāq imes ol mu’tedil barābar bolmaq-
7	(7) -dur bu mu’tedilniñ wuǵūdı yoq bälki qismetde barābarlıkdındur wa yana birisi ğayrı mu’tedil-
8	(8) -dur ya aña tanhādur ol müfrād tört qısmīdur ıssıǵ wa sawuq wa höl wa quruq wayā
9	(9) murakkabdur wa ol murakkab törtdür quruq ıssıǵ ol ıssıǵ quruǵı sawuq wa höl
10	(10) sawuqdur wa mizājnıñ ‘ādilraǵı ādamnıñ mizājdur mizāj qısımlarınıñ ‘ādilraǵı
11	(11) ḥaṭṭ-ı istiwāda olturǵuǵınıñ mizājdur andın keyin törtünçı iqlimda olturǵuǵılar-
12	(12) -nıñ mizājdur yigit kişiniñ mizāǵı ‘adildedür nāresideleriniñ mizāǵı ıssıǵda
13	(13) barābar likin äwwelrekdür uşbu jihatdın wayā nāresideleriniñ ıssıǵı yumşaqdur
14	(14) yigitleriniñ ıssıǵı itikdür wa ötre bolǵan kişiniñ wa qarı kişiniñ quruq
15	(15) sawuq wa qarı kişiniñ mizāǵı äwwelrekdür äwwelǵı biri ruṭūbetler bile a’zālarınıñ ‘ādil-
16	(16) -raǵı anguşṭ sabbāba fīresidür andın keyin bir menjekleriniñ fīresidür andın keyin
17	(17) sabbābanıñ fīresidür andın keyin alaqañnıñ fīresidür andın keyin qolnıñ

Индекс-сөздік

ābu’l ḥasan ‘alā’adīn ‘alī ibn

āl-ḥaram āl-qurayşī: жалқы есім

ä. + niñ 1b/2

‘afw: a. кешірім сұрай

‘a. 1b/12

aǵrıq: ауру

a. + ları 1b/8

a. + larıge 1b/7

‘alāmat: a. симптом, белгі

‘a. 1b/9

ämr: a. бұйрық, пәрмен

ä. + ide 1b/10

ä. + ileriniñ 1b/14

äwwelǵı: a. + т. алғашқы

ä. 1b/5, 1b/12

äwwelqı: a. + т. алғашқы

ä. 1b/13, 1b/14

ayt -: айту

a.- adur-men 1b/15

a.- ıpdur 1b/2

a.- qandın 1b/4

alā rasūlihi muḥammad wa ālihi: а. дұға
(Алла Тағала! Мұхаммедке (с.а.у.) және отбасына береке/жақсылық бер мағынасында қолданылады)

а. 1b/1 – 2

‘alāyhi’s – sālām: а. Оған Алланың сәлемі болсын

‘а.- ğa 1b/4

Ālhāmdulillāhi rabbi’l-‘ālāmīn waṣṣalatu wassalāmu ‘alā’l - muṣṭafīn min ‘ibādāhū:

а. Аллаға шүкіршілік, пайғамбарға салауат пен сәлем болсын мағынасындағы дұға

ä. 1b/1

‘amaliyye: а. тәжірибе

‘а. 1b/5

ǰümlä: а. барша

ǰ. 1b/13

ǰüz’: а. бөлік, бөлім

ǰ. 1b/14

ǰ. + iniñ 1b/5

ǰ. + ge 1b/14

ǰ. + i naẓarīdin 1b/14

ǰ. + i naẓarīge 1b/15

ǰ. + i naẓarīniñ 1b/13

ǰ. + i ‘amaliyyege 1b/15

dawā: а. шешім, ем

d. + lardın 1b/10

d. + larnı 1b/9

d. + larnıñ 1b/6

dost:n: дос

d. + lardın 1b/12

dürud: п. сәлем

d. 1b/4

fān: а. пән, ғылыми бағыт

f. 1b/12, 1b/5, 1b/7, 1b/8

f. + de 1b/6

f. + ge 1b/4

ğayr: а. басқа, басқасы

ğ. + ı istifrāğnıñ 1b/10

ğazā: п. тамақ

ğ. 1b/6

ğ. + lardın 1b/10

ḥāl: а. жағдай

ḥ. + nı 1b/12

a’zā: а. ағза; ағзалар

а. + ğa 1b/7, 1b/8

bağla -: байлау

b.- ğaylar 1b/12

bayān: а. баяндау

b. + ı 1b/11, 1b/7, 1b/8, 1b/9

b. + ıda 1b/14, 1b/5

bile: мен, менен

b. 1b/13, 1b/15, 1b/6

bir: бір

b. 1b/7, 1b/8

bol -: бол-

b.- ğay 1b/3, 1b/7

bu: бұл

b. 1b/14, 1b/4, 1b/5, 1b/9

ḥuṣṣūṣan: а. әсіресе

ḥ. 1b/1

ḥ’āhla -: п. қалау

ḥ.- dım 1b/5

ḥ.- ydur-men 1b/11

i -: еді, емес етістігінің түбірі

i.- mes 1b/8

iki: екі

i. 1b/12

ikinci: екінші

i. 1b/6

ikisi: екеуі

i. 1b/15

‘ilāj: а. шешім, сақтық шарасы

‘i. + larınıñ 1b/8, 1b/9

‘i. + nıñ 1b/10

‘ilm: а. ғылым

‘i. + i tıbb 1b/15

‘i. + i tıbbdın 1b/13

‘i. + i tıbbnıñ 1b/5

‘ilmiyye: а. ғылыми

‘i. 1b/5

‘işmat: а. тыйым салынған және жаман нәрселерден аулақ болу, сақ болу және адалдық

‘i. + nı 1b/11

istifrāğ: а. денеден кез-келген заттың шығарылуы; құсу

i. 1b/10

- ḥamd:** а. шүкір
ḥ. 1b/3
- här:** п. әр
h. 1b/15
- ḥāş:** а. тиесілі
ḥ. 1b/7, 1b/8
- ḥaṭā:** а. қателік
ḥ. + nı 1b/12
- ḥudāy:** п. Құдай
ḥ. + ğa 1b/3
- ḥudāy ta‘ālā:** п. + а. Құдай Тағала
ḥ. + dın 1b/11
ḥ. + nıñ 1b/3
- ḥukamā:** а. ғалымдар
ḥ. + larınıñ 1b/2
- māşhūr:** а. атақты, мәшһүр
m. 1b/9
- men:** мен
m. 1b/11, 1b/9
- müräkkāb:** а. құрама, қоспа
m. 1b/6, 1b/7
- oğ(u)l:** ұл
o. + ı 1b/3
- ol:** ол
o. + anıñ 1b/7, 1b/8
- olar:** олар
o. + ğa 1b/3
- payġāmbar:** п. пайғамбар, елші
p. 1b/3
- qā‘ida:** а. қағида, ереже
q. + i 1b/5
q. + larıda 1b/13
q. + larınıñ 1b/5
q. + sınıñ 1b/11
- qavl:** а. сөз
q. 1b/13, 1b/15
q. + ı 1b/14
- qıl -:** істеу, жасау, қылу
q.- adurğan 1b/6
q.- dım 1b/9
q.- ğaylar 1b/12
q.- ıp 1b/10
- quy:** төмен
q. 1b/6
- raḥmat:** а. Алланың рахметі
r. + ı 1b/3
- ri‘āya:** а. талаптарға бағыну, ережелерді ұстану
r. 1b/10
- isti‘māl:** а. қолдану
i. 1b/6
- keyin:** соң, кейін
k. 1b/4
- ki:** п. шылау
k. 1b/13, 1b/2, 1b/3, 1b/8
- kitāb:** а. кітап
k. + da 1b/9
k. + nı 1b/4
- küllı:** а. күллі, барша
k. 1b/13, 1b/14
- külliyä :** а. күллі
k. 1b/15
k. + niñ 1b/5
- lāzım:** а. керекті
l. 1b/9
- şāmil:** а. қамту
ş. + dur 1b/12, 1b/13
- şayḥ:** а. шайх, тәжірибелі адам
ş. + ĩ 1b/2
- ṭabīat:** а. мінез-құлық ерекшелігі; адамның болмысы.
ṭ. 1b/14
- ṭabīb:** а. емші
ṭ. + dur 1b/3
- taf -:** табу
t.- qandur 1b/15
- taḥqıq:** а. зерттелген, тексерілген, расталған
t. 1b/4
- tanhā:** п. жалғыз өзі
t. 1b/6
- taqsīm:** а. салаларға бөлу
t. 1b/15
- tārṭıble -:** а. + т. реттілікпен орналастыру
t. - dım 1b/4
- tawfiq:** а. Алланың жәрдемі
t 1b/11
- tile -:** тілеу
t.- ydür-men 1b/11
- tört:** төрт
t. 1b/14, 1b/4
- törtünçi:** төртінші
t. 1b/8
- uluğ:** ұлы, үлкен
u. + ı 1b/2
- üçünçi:** үшінші
ü. 1b/7

sebeb: а. себеп

s. 1b/9

s. + leriniñ 1b/7

sen: сен

s. 1b/15

wa: а. жәнеw. 1b/5, 1b/10, 1b/11, 1b/12, 1b/15, 1b/6,
1b/9**ya:** а. я, яки

y. 1b/7

Нәтижелер

«Kitāb-ı 'ilm-i tıbb» жалпы алғанда жақсы сақталған, оқуға ыңғайлы. Араб әріптерімен жазылған кітаптың [1b] және [2a] беттерінде тұтастай алғанда харекеттер қолданылмаған. Алайда кейбір жерлерде дұрыс оқуды жолға қою мақсатында мынадай диакритикалық белгілер қойылған: 1b/1-жолында тәнуин (◌ْ) (дыбысталуы -an/-

än); 12-жолында шәддә (◌ّ) қолданылған. 1b/4-жолында «алейһиссалам» сөзі толық көрсетілмей тек қана төрт әріппен (عهام) қысқартылып

берілген. Бұл сөзді контекстке қарап, басқа мәтіндермен салыстырмаса, сонымен қатар кейбір сөздерден кейін келетін дұға (пайғамбарлардан, сахабалардан кейін), салауат пен сәлем жолдау мағынасында қолданылатын сөздер білінбеген жағдайда қате оқылуға себеп болады. Осы жердегі қысқартуға келер болсақ, логикаға сәйкес жасалған. «Алейһиссалам» сөзі араб тілінде толық عَلَيْهِ السَّلَام тәрізінде жазылады, бұл жерде бастапқы және соңғы әріптері сақтала отырып, ортаңғы бөлігі түсірілгендігі байқалады.

Индекс-сөздіктің жасалуы қолжазбада кездесетін лексикалық қордағы қолданылған сөздердің үлес салмағын көрсету үшін маңызды. Бұл жерде араб, парсы тілдерінен енген сөздер а., п., деп қысқартылып көрсетілді; түркі тіліне тән сөздер өз күйінше қалдырылды. Екі беттегі сөздердің үлес салмағын төмендегі диаграммадан (Диаграмма-1) көруге болады.

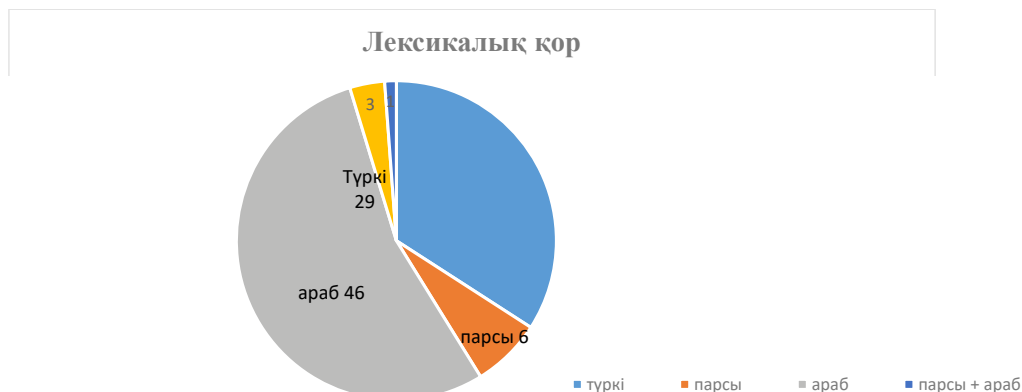

Диаграмма-1. Қолжазбадағы сөздік қордың статистикалық көрсеткіші.

Diagram 1. Statistical indicators of the manuscript's vocabulary.

Диаграмма 1. Статистические показатели словарного состава рукописи.

Мәтінде кездесетін сөздердің индекс-сөздігі М. Бозуйла тарапынан ұсынылған “Türksözdiz” бағдарламасының (<https://turksözdiz.com/>) көмегімен жасалды. Бұл екі бетті талдау барысында түркі тіліне тән сөздермен қатар араб, парсы тілінен енген сөздердің де көптеп кездесетіндігі анықталды. Қолжазба мәтін толықтай зерттеліп, индекс-сөздігі жасалған кезде тілдердің үлес салмағы анықталатын болады.

Қорытынды

Қарахандықтар кезеңінен бастап қолданысқа енген араб графикалы түркі мәтіндерінің жазылуы кезең-кезең өзгеріске ұшырап отырған. Олардың өзгешеліктерін әртүрлі ғасырларда жазылған еңбектерден көруге болады. Бұлардың қатарына мақалаға негіз болған «Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb» медициналық еңбегі де жатады. Қолжазба алғаш рет ғылыми тұрғыдан қарастырылып, алғашқы екі бетінің транскрипциялануы мүмкіндігінше ғылыми әрі түпнұсқасы сақталған күйде берілді.

Мақалаға негіз болған қолжазбаның оқылуында Орталық Азия түркі тілдерінің дыбысталуы негізге алынып, транскрипцияланды. Мәтінде қолданылған транскрипция белгілері Қазақстанда жарияланған латын графикалы кітапқа сүйене отырып, сонымен қатар шағатай кезеңінде жазылған басқа да отандық және шетелдік зерттеушілердің медициналық еңбегі негізінде жасалды. Қолжазбаның алғашқы екі бетінің транскрипциясы берілді. Ал бірінші бетінің индекс-сөздігі TÜRKSÖZDİZ 4.3.1 бағдарламасы көмегімен ұсынылды. Нәтижесінде мәтіннің лексикасындағы тілдердің үлес салмағы белгілі болды. Араб, парсы тілінен енген сөздердің түпнұсқасына сай жазылғандығы анықталды. Қолжазбада негізінен диакритикалық белгілер көптеп кездеспейді. Тек мәтіннің бірнеше жерінде шәддә, тәнуин және дамма харекеттері көрсетілгендігі анықталды.

“Kitāb-ı ‘ilm-i tıbb” қолжазбасы шағатай кезеңіндегі медициналық терминология үшін өте маңызды дереккөз болып табылады. Бұл еңбекті ғылыми тұрғыдан зерделеу, цифрландыру – филологиялық, медицина тарихы және лексикалық зерттеулер бағытындағы еңбектерге негіз бола алады. Мұндай зерттеулердің көбеюімен қолжазба орталықтарындағы еңбектердің оқылуына деген академиялық қызығушылық айтарлықтай артып, шағатай кезеңінде жазылған шығармалар айқынырақ бола түседі.

Қысқартулар

а. – араб тілі

п. – парсы тілі

т. – түркі тілі

1b/7 – бірінші тұрған сан мен әріп қолжазбаның бетін, екіншісі жол санын білдіреді

Әдебиет

Абу Али ибн Сино, 1993. Тиб қонунлари. (Дайындағандар: Каримов У., Хикматуллаев Х). Тошкент: Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 304 б.

Авакова Р.А., Бектемирова С.Б., 2018. Лексикографияның қайнар көзі – араб тіліндегі лұғаттар. Алматы: Қазақ университеті. Б. 19-22.

Жұбатова Б.Н., Ахметбекова А.К., 2026. Шығыс жазба дәстүрі контексіндегі ескі қазақ жазба әдеби тілі. «Қазақстан шығыстануы» ғылыми журналы. 1 (Т.17). Б. 387-406.

Қыдыр Т.Е., 2021. Ортағасырлық түркі әдеби тілінің атауына қатысты кейбір мәселелер. ҚазҰУ хабаршысы Шығыстану сериясы. 4 (Т.99). Б. 17-24.

Қыдырбаев Қ., 2019. Араб графикасындағы тарихи қолжазбаларды транскрипциялау және транслитерациялау мәселелері. Алматы: Ахмет Ясауи университеті. Б. 215-222.

Қыдырбаева Ү.Т., Шадкам З., Тұяқбаев Ө.О., 2023. «Дастұр ал-‘иләж» трактатының мазмұндық құрылымы. ҚазҰУ хабаршысы Шығыстану сериясы. 2. Т.105. Б. 119-129.

Мамерова А., Козырев Т., 2025. Абай. “Қара сөздер”. Астана: Түркі Академиясы. 176 б.

Мамырбек, Г.М., Сейітбекова А.А., 2023. «Хұсрау уа Шырын» мәтінін транскрипциялау мәселесі. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. 4. Т.145. Б. 55-65.

Сұлтанбек К.Б., Шадкам З., 2021. Араб әріптерімен жазылған еңбектерді транскрипциялау мәселесі. ҚазҰПУ хабаршысы. «Филология» сериясы. 1. Т.75. Б. 162-169.

Сұлтанбек К., Угурлу М., Билялова Д., 2025. “Dürrü'l-‘Acāyib” және “Rāzrāznama” негізінде араб графикалы шығыс мәтіндерін оқу мәселесі. Түркология журналы. 121. Б. 103-124.

Шадкам З., Қыдырбаева Ү.Т., Тұяқбаев Ө.О., 2021. Ортағасырлық түркі шипагерлік дәстүрі және жазба жәдігерлері. Тарих сериясы. 3. Т.102. Б. 178-187.

Шадкам З., Тұяқбаев Ө.О., Қыдырбаева Ү.Т., Абдраханов Д.М., 2021. «Дастұр ал-‘иләж» медициналық трактаты және қолжазба нұсқалары. ҚазҰУ хабаршысы Шығыстану сериясы. 3 (Т.98). Б. 101-110.

Шадкам З., Тұяқбаев Ө.О., Сұлтанбек К.Б., 2022. «Дастұр ал-‘иләж» трактатындағы халық емшілігі – медициналық антропология көзқарасымен. Еуразия гуманитарлық институтының хабаршысы. 3. Б. 89-100.

Шадкам З., Тұяқбаев Ө.О., Қыдырбаева Ү.Т., 2022. «Дастұр ал-‘иләж» медициналық трактатының орфографиялық және фонетикалық ерекшеліктері. ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы. 4. Т.103. Б. 4-13.

Щербак А., 1962. Грамматика староузбекского языка. Москва: Наука.

Arat R.R., 1987. Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu. Makaleler – Cilt I (yayına hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. S. 33-69.

Argunşah Mustafa, 2014. Çağatay Türkçesi. İstanbul: Kesit Yayınları.

Bodrogligeti A., 2001. A Grammar of Chaghatay. Munich: Lincom Europa.

Çelik Ü., 1996. Ali Şir Nevâyî, Leylî vü Mecnûn. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eckmann J. (Çeviren Günay Karaağaç), 2017. Çağatayca El Kitabı. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

Ercilasun A.B., 2013. Tarihî Metinlerin Transkripsiyonu Hakkında. Yalım Kaya Bitiği. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. S. 235-244.

Kabadayı O., 2021. Kazakistan Millî Kütüphanesindeki Çağatayca El Yazması Eserler. Türkiyat Mecmuası. 31. S. 131-150.

Károly L., 2003. Lexical Analysis of a Seventeenth-Century Chaghatay Treatise on Medicine. Altaica Budapestinensia MMII, Proceedings of the 45th Permanent International Altaistic Conference (PIAC). Budapest: Eötvös Loránd University. P.171-180.

Károly L., 2012. Panaceas and other miraculous cures in Middle Turkic medical writings. Shaman. 20 (1-2). P. 5-21.

Károly L., 2014. Türkçe yazılmış İslam tıp eserlerinde şifalı dualar. Turcology and Linguistics. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. S. 279-290.

- Károly L., 2015. A Turkic Medical Treatise from İslamic Central Asia: A Critical Edition of a Seventeenth-Century Chagatay Work by Subhān Qulī Khan. Leiden/Boston: Brill. 462 p.
- Kocaman A., Tekin T., 1992. Söyleşi - Türkoloji Üzerine. Dilbilim Araştırmaları. 3. S. 5-9.
- Öztekten Ö., 2018. Türkiye Türkolojisinde Transkripsiyon. Transliterasyon Sorunu. Türkiye ile Türk Dünyası Arasında Bir Köprü Yavuz Akpınar Armağanı. Ankara: Bengü Yayıncılık. S. 600-614.
- Sultanbek K., Shadkam Z., Kairanbayeva N. 2023. On the issue of transcription in historical Turkic text studies in Central Asia. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 108/1. S. 99-118.

Reference

- Abu Ali Ibn Sino, 1993. Tib qonunlari [The Canon of Medicine]. Comp. by Karimov, U., Khikmatullaev, Kh. Toshkent: Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 304 p. [in Uzbek].
- Avakova R.A., Bektemirova S.B., 2018. Leksikografiyanyñ qainar közi – arab tilindegi luğattar [Arabic dictionaries as the source of lexicography]. Almaty: Qazaq universiteti. P. 19-22 . [in Kazakh].
- Jubatova B.N., Akhmetbekova A.K., 2026. Shygys jazba dasturi kontekstindegi eski qazaq jazba adebi tili [The old Kazakh written literary language in the context of the Eastern written tradition]. Qazaqstan shygystanuy gylymi jurnaly. 1 (T.17). P. 387-406. [in Kazakh].
- Qydyr T.E., 2021. Ortaghasyrlyq turki ädebi tiliniñ atauna qatysty keibir mäseleler [Some issues related to the naming of the medieval Turkic literary language]. QazUU khabarshysy. Shyghystanu seriyasy. 4 (T.99). P. 17-24. [in Kazakh].
- Qydyrbaev Q., 2019. Arab grafikasyndagy tarihiy qoljazbalardy transkriptsiyalau jäne transliteratsiyalau mäseleleri [Issues of transcription and transliteration of historical manuscripts in Arabic script]. Almaty: Ahmet Yasawi University. P. 215-222. [in Kazakh].
- Qydyrbaeva Ü.T., Shadkam Z., Tuyaqbaev Ö.O., 2023. “Dastūr al-‘ilāj” traktatynyñ mazmundyq qurylymy [The content structure of the treatise “Dastūr al-‘ilāj”]. QazUU Khabarshysy. Shyghystanu seriyasy. 2 (Vol. 105). P. 119-129. [in Kazakh].
- Maymerova A., Kozyrev T., 2025. Abay. “Qara sözder” [The Book of Words]. Astana: Turkic Academy. 176 p. [in Kazakh].
- Mamyrbek G.M., Seitbekova A.A., 2023. “Husrav ua Shyrin” mätinin transkriptsiyalau mäselesi [The issue of transcription of the text “Khusraw and Shirin”]. L.N. Gumilyov ENU Bulletin. Philology series. 4 (Vol. 145). P. 55-65. [in Kazakh].
- Sultanbek K., Shadkam Z., 2021. Arab äriptermen jazylğan eñbekterdi transkriptsiyalau mäseleleri [Issues of transcription of works written in Arabic script]. Abai KazNPU Bulletin. Philology series. 1. P. 162-169. [in Kazakh].
- Sultanbek K., Uğurlu M., Bilalova D., 2025. “Dürrü'l-‘Acāyib” jäne “Rāzrāznama” negizinde arab grafikalyq shyghys mätinderin oqu mäseleleri [Reading issues of Arabic-script Eastern texts based on “Dürrü'l-‘Acāyib” and “Rāzrāznama”]. Turkology Journal. 121. P. 103-124. [in Kazakh].
- Shadkam Z., Qydyrbaeva Ü.T., Tuyaqbaev Ö.O., 2021. Ortaghasyrlyq türk shipagerlik dasturi jäne jazba jädigerleri [Medieval Turkic healing tradition and written monuments]. Tarih seriyasy. 3 (Vol. 102). P. 178-187. [in Kazakh].
- Shadkam Z., Tuyaqbaev Ö.O., Qydyrbaeva Ü.T., Abdrahanov D.M., 2021. “Dastūr al-‘ilāj” meditsinalyq traktaty jäne qoljazba nusqalary [The medical treatise “Dastūr al-‘ilāj” and its

manuscript copies]. QazUU Khabarshysy. Shyghystanu seriyasy. 3 (Vol. 98). P. 101-110. [in Kazakh].

Shadkam Z., Tuyaqbaev Ö.O., Sultanbek K.B., 2022. “Dastūr al-‘ilāj” traktatyndagy halyq emshiligi – meditsinalyq antropologiya kozqarasymen [Folk medicine in the treatise “Dastūr al-‘ilāj” from the perspective of medical anthropology]. Eurasian Humanities Institute Bulletin. 3. P. 89-100. [in Kazakh].

Shadkam Z., Tuyaqbaev Ö.O., Qydyrbaeva Ü.T., 2022. “Dastūr al-‘ilāj” meditsinalyq traktatynyñ orfografiyalyq jäne fonetikalıyq erekshelekteri [Orthographic and phonetic features of the medical treatise “Dastūr al-‘ilāj”]. QazUU Khabarshysy. Shyghystanu seriyasy. 4 (Vol. 103). P. 4-13. [in Kazakh].

Shcherbak A., 1962. Grammatika starouzbekskogo yazyka [Grammar of the Old Uzbek language]. Moscow: Nauka. [in Russian].

Arat R.R., 1987. Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu [Guide to Turkish scientific transcription]. In: Makaleler, Vol. I. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. P. 33-69. [in Turkish].

Argunşah M., 2014. Çağatay Türkçesi [Chagatai Turkish]. Istanbul: Kesit Yayınları. [in Turkish].

Bodrogligeti A., 2001. A Grammar of Chagatai. Munich: Lincom Europa.

Çelik Ü., 1996. Ali Şir Nevâyî, Leylî vü Mecnûn. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [in Turkish]. Eckmann, J. (trans. G. Karaağaç), 2017. Çağatayca El Kitabı [Chagatai manual]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [in Turkish].

Ercilasun A.B., 2013. Tarihî metinlerin transkripsiyonu hakkında [On the transcription of historical texts]. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. P. 235-244. [in Turkish].

Kabadayı O., 2021. Kazakistan Millî Kütüphanesindeki Çağatayca el yazması eserler [Chagatai manuscripts in the National Library of Kazakhstan]. Türkiyat Mecmuası. 31. P. 131-150. [in Turkish].

Károly L., 2003. Lexical analysis of a seventeenth-century Chaghatay treatise on medicine. In: Altaica Budapestinensia MMII. Budapest: Eötvös Loránd University. P. 171-180.

Károly L., 2012. Panaceas and other miraculous cures in Middle Turkic medical writings. Shaman. 20 (1-2). P. 5-21.

Károly L., 2014. Türkçe yazılmış İslam tıp eserlerinde şifalı dualar [Healing prayers in Islamic medical works written in Turkish]. Ankara: Hacettepe University. P. 279-290. [in Turkish].

Károly L., 2015. A Turkic medical treatise from Islamic Central Asia. Leiden, Boston: Brill. 462 p.

Kocaman A., Tekin T., 1992. Söyleşi - Türkoloji Üzerine [Interview - on Turkology]. Dilbilim Araştırmaları. 3. P. 5-9. [in Turkish].

Öztekten Ö., 2018. Türkiye Türkolojisinde transkripsiyon, transliterasyon sorunu [The problem of transcription/transliteration in Turkish Turkology]. Ankara: Bengü Yayıncılık. P. 600-614. [in Turkish].

Sultanbek K., Shadkam Z., Kairanbayeva N. 2023. On the issue of transcription in historical Turkic text studies in Central Asia. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 108/1. P. 99-118.

Автор туралы мәлімет:

Сұлтанбек Қутлугжон Бахритдинұлы, PhD, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Astana IT University, Әл-Фараби даңғ., 71, Алматы, Қазақстан Республикасы.
Scopus Author ID: 58167658600

Information about author:

Sultanbek Kutlugjon Bahritdinuli, PhD, Al-Farabi Kazakh National University, Astana IT University, 71 Al-Farabi Ave., Almaty, Republic of Kazakhstan.
Scopus Author ID: 58167658600

Сведения об авторе:

Султанбек Қутлугжон Бахритдинұлы, PhD, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Astana IT University, пр. аль-Фараби, 71, Алматы, Республика Казахстан.
Scopus Author ID: 58167658600

Conflict of Interest.

There is no conflict of interest related to this article.

Мүдделер қақтығысы.

Мақалаға байланысты мүдде қақтығысы жоқ.

Конфликт интересов.

Нет конфликта интересов, связанного со статьей.